

"סולם מצב ארצה, וראשו, מגיע השמימה" (בראשית ויצא ל"ה, י"ג)

יהושע קליין

"מה שהיה הוא שיהיה, ומה שנעשה הוא שייעשה; ואין כל חדש, תחת השמש. יש דבר שיאמר ראה זה, חדש הוא: כבר היה לעולמים, אשר היה מלפנינו" (קוהלת א, י). אמר רבי יהושע בן לוי: "אפילו מה שתלמיד וותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה בסיני. מה טעמא (קהלת א) "יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא" חברו משיבו ואומר לו "כבר היה לעולמים אשר היה לפנינו" (ירושלמי חגיגה ז, ב פרק א הלכה ח).

ולא לדברי תורה, להלכה, נתכוון רבי יהושע בן לוי שהרי אסור לתלמיד להורות הלכה לפני רבו "כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (ברכות פרק ה דף לא, ב). ובנוסף, למה רבי יהושע בן לוי מדבר על תלמיד ותיק, כאשר היינו מצפים שהרב הוא זה שיחדש לפני התלמידים יותר מאשר תלמיד יורה לפני הרב. אלא שמצוי שהצעירים, הדורות

החדשים, חושבים לגלות אמצאות חדשות במדעים שונים. בא רבי יהושע בן לוי ללמדנו שגם אמצאות אלו ניתן למצוא בתורה ש"נאמרה למשה בסיני" כמו שאומר הרמב"ן בהקדמתו לפירושו על התורה:

"הכל נכתב בתורה בפירוש, או ברמיזה בתיבות או בגימטריות או בצורת האותיות, בכתובות כהלכתן, או המשתנות בצורתן, ... או בקוצי האותיות, ... הכל נלמד מהתורה. ושלמה המלך ע"ה, שנתן לו הא-להים החכמה והמדע, הכל מן התורה היה לו, ... עד שכתב בהן אפילו ספר רפואות". וכך נאמר באבות: "בן בג אומר, הפך בה והפך בה, דכולא בה" (אבות ה, כב) (ראה נספח 1).

איכות ודרכי השגת שיפורה

המילון מפרש, איכות כ-"תכונה מאפיינת או מייחדת של אדם או חפץ". איכותו של אדם או של חפץ היא פועל יוצא של הגורמים שהביאו את האדם או את החפץ, הוא המוצר,

למצבו הנוכחי. מי שמשקיע את המיטב מצפה לתוצאה מעולה, ראה משל הנביא: "ויעזקהו ויסקלהו, ויטעהו שרק, ויבן מגדל בתוכו, וגם יקב חצב בו; ויקו לעשות ענבים" (ישעיהו ה,ב). דבר זה פשוט כל עוד הקשר בין הסיבה למסובב ישיר וטבעי כמו במשל הנביא.

רבי פנחס בן יאיר הרחיב את תחום היכולת להשפיע על התוצאה המקווה: "תנו רבנן (דברים כג י) "ונשמרת מכל דבר רע" שלא יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה. מכאן אמר רבי פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות וכו'. (עבודה זרה פרק א דף כב). לכאורה תמוה לימודו של רבי פנחס בן יאיר: הלא התורה עצמה מכנה את האירוע "מקרה". אלא שרבי פנחס בן יאיר למד מסמיכות הפסוקים הזאת שיטה. נקדים ונסביר מיהו רבי פנחס בן יאיר:

לפיכך היה רבי פנחס בן יאיר הולך לפדיון שבויים. שגם פדיון שבוי שמוציא אותו שהיה נסתר ויושב בחושך אל הגלוי כאשר פודה אותו. ולפיכך נקרא "בן יאיר", שהוא מוציא דברים הנעלמים לאור המציאות. ואל תתמה על שאנו דורשים שם "בן יאיר", שאין ספק כי גדולים כמו רבי פנחס בן יאיר שמו מורה על מעלתו ומדרגתו במציאות. וכן מה שנקרא "פנחס" הוא מלשון "פנס" בכמה מקומות, והוא הנושא המאור, כי השכל יש לו נושא, ולכן היה שמו "פנחס בן יאיר", והבן השם הזה של "פנחס בן יאיר" (מהר"ל פירוש אגדות חולין דף ז).

אכן רבי פנחס בן יאיר מתאים מאוד להיות זה שמגלה לנו את הרמז בתורה ברמזים דקים. רבי פנחס בן יאיר הבין מפסוק זה שהתורה בא ללמדנו איך להתמודד עם "מקרים" זאת אומרת איך להשפיע על מצבים אשר לכאורה הם חוץ משליטת האדם. השיטה היא ליצור בעוד מועד מצב חדש, שונה מהקודם, בו הסבירות שהמקרה הבלתי רצוי יתרחש הינו נמוכה ביותר. כאשר אדם נשמר מהרהור ביום הוא יוצר בעצמו מצב חדש. במצב החדש הזה אין חשש ל-"מקרה" שאין דרך למנוע אותו בפעולה ישירה.

מגמתה של העבודה הזאת היא שיפור "איכותו" של האדם. כן מרחיב לנו הרב אלשיך את משמעותה של הפרשה אשר לכאורה עוסקת בהלכות מלחמה. "כי תצא מחנה" (דברים כג י) ירמוז לנו דרכי תשובה מה יעשה השב שתתמיד תשובתו ולא ישוב לסורו (הרב משה אלשיך על התורה). השב בתשובה הלא הוא זה אשר מעשיו השתנו לטובה. כדי להתמיד בתשובה לא מספיק מאמץ ממוקד אלא יש צורך בשינוי פנימי של האדם. "ומשנה שמו, כלומר שאני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים" (רמב"ם תשובה ב,ה).

את ההבחנה הזאת בין הפעולה הישירה, המידית, לבין הכנת תשתית מוסברת היטב על ידי רבי ישראל סלנטר:

"טוב ארך אפיים, מגיבור; ומושל ברוחו, מלוכד עיר" (משלי טז, לב). גדר הגבורה הוא להתקומם על שכנגדו בחזקה ובאומץ יד לכבשו. וגדר לכידת העיר הוא בהיות אנשי העיר סרים למשמעת לוכדם באהבה וחיבה בל יכבד עליהם למלאות פקודתו, ובגילה ורינה ישישו להקים מזימתו. לזאת הכובש את יצרו הוא רק גיבור להתחזק להיות עוצר תאותו, זהו בחינת ארך אף שהוא בעל אף אך עוצר שלא יפרוץ. ומזה לאט לאט יבוא לבחינת מושל ברוחו שיהיה רוח תאותו מסור ביד שכלו הישר לאהוב את הצדק בל יפרוץ הפכו. וזה כל ה אדם, לשרש מלבבו כל תכונה ומידה רעה. (אור ישראל, רבי ישראל ליפקין מסלנט, מכתב ל')

הסולם והעליה בו

מאמרו של רבי פנחס בן יאיר מובא בשני נוסחים שונים. על פי נוסח אחד, הבבלי, הסולם מתחיל מ-"תורה מביאה לידי זהירות" (עבודה זרה פרק א דף כ,ב כתובות פרק ד דף מו,א) ורק אחר כך נאמר: "זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי נקיות". בנוסח השני, בירושלמי, אותו הסולם מתחיל ישר מ-"זריזות מביאה לידי נקיות דכתיב (ויקרא טז) וכלה מכפר" (שקלים יד,ב פרק ג הלכה ג ירושלמי שבת פרק א הלכה ג). יש אכן הבדל יסודי בין התורה אשר קיומה הוא מגמת חייו של כל יהודי לבין השלבים האחרים שהינם בעצם רק אמצעים לתשובה המיוחלת. השיטה היא אכן ראשית כל להגדיר את דרך התיפקוד האידאלית אליו שואפים. הגדרת המעשים הרצויים הוא תנאי הכרחי לתהליך השיפור. בלעדיו אין כיוון, אין מטרה באופן. התורה עם תרי"ג מצוותיה היא אכן הבסיס לסולם. עם זאת, למרות שמצוות התורה הם המטרה המוחשית, הנתפסת, פרשת סולם יעקב רומזת לנו על מטרה נוספת באומרה: "וראשו, מגיע השמימה". הבבלי מלמד אותנו שני יסודות בשיטת השיפור, נחיצות הסטנדרט אשר שואפים לקיימו כלשונו, ונחיצות השלבים, יצירת פלטפורמות חדשות, שלב אחר שלב, המבטיחות עליה יציבה ומאוששת מעלה מעלה לאורך הסולם.

הירושלמי מצידו דן באופן נפרד במה שמייחד כל אחד משלבי העליה. הירושלמי מבסס כל מעבר על פסוק:

זריזות מביאה לידי נקיות דכתיב (ויקרא טז) וכלה מכפר

נקיות מביאה לידי טהרה דכתיב (ויקרא יב) וכפר עליה הכהן וטהרה

טהרה מביאה לידי קדושה דכתיב (ויקרא טז) וטהרו וקדשו

קדושה מביאה לידי ענוה דכתיב (ישעיהו נז) כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח וכו'. (שקלים יד,ב פרק ג הלכה ג, עיין שם)

מסילת ישרים

רבי משה חיים לוצטו בנה את שיטתו ואת ספרו על בסיס הוראותיו של רבי פנחס בן יאיר אשר למד הוא עצמו מהתורה.

"מצאתי לחז"ל שכללו החלקים האלה בסדר וחילוק אחר יותר פרטי ומסודר לפי ההדרגה המצטרכת בהם לקנות אותם על נכון. והוא מה שאמרו בברייתא...

תנאי העבודה השלמה למדרגותיהם. ואבאר בכל אחד מהם ענינו וחלקיו או פרטיו, הדרך לקנות ומה הם מפסידו והדרך להישמר מהם". (מסילת ישרים - הקדמה). הרמח"ל קבע שסדר העליה הוא כדאי: "הנה הדרך להשיג המידה הזאת קל היא למי שכבר השתדל והשיג המידות השנויות עד הנה" (מסילת ישרים, פרק י"ז טהרה) וגם הכרחי: "לא יוכל להגיע אליו אלא מי שכבר השיג כל המידות שקדם זכרם" (מסילת ישרים, פרק כ"ד יראת חטא).

הוא גם הגדיר לכל מדרגה את השיטה להשיגה והסכנות בדרך.

כבר היה לעולמים

המעין בשיטות ה-"חדישות" לשיפור האיכות בתוכנה כגון, ודומיהם ימצא שהרבה מהרעיונות המוצגים שם כחדשים "

כבר נאמרו למשה בסיני" (ירושלמי חגיגה ז, ב, פרק א הלכה ח)

ונודעו למעשה לפני מאות ואלפי שנים ללומדי התורה כפי שהוצג במאמר זה.